

ОӘЖ 316.443

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫМЕН ГЕНДЕРЛІК РӨЛДЕРДІҢ ӨЗГЕРУІ

Сыздыкова М.Б.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Философия және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер секциясының аға оқытушысы
Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы

Мақалада қазіргі жаһандану жағдайындағы гендерлік рөлдердің трансформациясы және оның отбасылық құндылықтарға әсері талданады. Автор гендерлік рөлдердің тарихи қалыптасуы, әлеуметтік-мәдени факторлардың ықпалы және жастардың гендерлік санасының өзгеруін зерттейді. Сонымен қатар, білім беру, экономика және мемлекеттік саясат факторларының гендерлік теңдікке ықпал ететіндігі көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері қазіргі қазақстандық жастардың гендерлік көзқарасы дәстүр мен заманауи құндылықтардың үйлесімді синтезіне негізделгенін айқындайды.

Кілт сөздері: гендерлік рөлдер, стереотиптер, отбасылық құндылықтар, әлеуметтену, жастар.

Қазіргі жаһандану жағдайында қоғамның әлеуметтік құрылымы мен мәдени құндылықтары елеулі өзгерістерге ұшырап отыр. Сол өзгерістердің бірі – гендерлік рөлдердің трансформациясы. Дәстүрлі қоғамда ер мен әйелдің әлеуметтік рөлі нақты бөлінген болса, бүгінгі күні бұл ұғымдар қайта қарастырылып, гендерлік теңдік пен әлеуметтік әділеттілік мәселелері өзекті сипат алды. Қазақстан қоғамындағы жастар бұл үдеріске белсенді қатысушы әрі оны қабылдаушы негізгі топтардың бірі болып табылады.

Гендерлік рөл ұғымы және оның эволюциясы

Гендерлік рөл – қоғамда ер мен әйелге тән әлеуметтік мінез-құлық, қызмет және жауапкершілік шеңберін сипаттайтын ұғым. Дәстүрлі қазақ қоғамында ер адам – отбасының қорғаушысы, асыраушысы, ал әйел – отбасының ұйытқысы, бала тәрбиелеуші ретінде қарастырылды. Уақыт өте келе бұл түсініктер заманауи қоғамның дамуымен, еңбек нарығының өзгерісімен және білім деңгейінің артуымен жаңаша мазмұнға ие болды.

Қазақстанда гендерлік рөлдердің өзгеруіне бірнеше фактор ықпал етеді:

- *Білім беру мен экономикалық мүмкіндіктердің кеңеюі* – әйелдердің жоғары білім алып, еңбек нарығында ерлермен тең дәрежеде қызмет атқаруы;
- *Жаһандану және медианың ықпалы* – Батыстық мәдени модельдердің, гендерлік теңдік идеяларының таралуы;

- *Мемлекеттік саясат* – гендерлік теңдікті қамтамасыз етуге бағытталған ұлттық стратегиялар мен бағдарламалар;

- *Отбасылық қатынастардың эволюциясы* – некеге көзқарастың өзгеруі, әйелдердің отбасындағы шешім қабылдау процесіне белсенді қатысуы.

Қазіргі Қазақстан қоғамында гендерлік рөлдердің өзгеруі — әлеуметтік, экономикалық, мәдени және саяси факторлардың өзара ықпалы нәтижесінде қалыптасқан күрделі үдеріс. Дәстүрлі қоғамнан заманауи индустриалды және ақпараттық қоғамға көшу барысында ер мен әйелдің әлеуметтік рөлдері қайта қаралып, олардың қоғамдағы орны мен мәртебесіне жаңа мазмұн берілді. Бұл өзгерістердің бірнеше негізгі факторларын бөліп көрсетуге болады:

1. *Әлеуметтік-экономикалық факторлар*. Экономикалық даму мен нарықтық қатынастардың қалыптасуы әйелдердің еңбек нарығына кеңінен қатысуына жол ашты. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда әйелдердің білім деңгейі мен кәсіби біліктілігі артты. Соның нәтижесінде қазіргі таңда әйелдер қызмет көрсету, білім беру, медицина, бизнес және мемлекеттік басқару салаларында белсенді еңбек етеді. Әйелдердің табыс табу мүмкіндігінің артуы олардың отбасындағы әлеуметтік мәртебесін күшейтіп, ер мен әйел арасындағы дәстүрлі еңбек бөлінісін өзгертті. Осылайша, экономикалық тәуелсіздік әйелдердің шешім қабылдаудағы белсенділігін арттырып, отбасылық және қоғамдық қатынастардағы теңдік ұғымын нығайтты.

2. *Білім беру жүйесінің ықпалы*. Гендерлік рөлдердің өзгеруіне жастардың білім деңгейінің артуы айрықша әсер етті. Жоғары оқу орындарында оқитын студенттердің жартысынан астамы – қыздар. Білім алу мүмкіндігі әйелдердің кәсіби, зияткерлік және әлеуметтік әлеуетін дамытуға ықпал етті. Гендерлік білім мен тең құқықтық идеялары жастардың санасында жаңа әлеуметтік көзқарастар қалыптастырды. Білім арқылы жастар қоғамдағы рөлін еркін таңдауға, дәстүрлі шектеулерден бас тартуға мүмкіндік алды. Бұл құбылыс гендерлік теңдік мәдениетінің дамуына серпін берді.

3. *Мәдени және ақпараттық факторлар*. Жаһандану дәуірінде бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілер жастардың гендерлік сана-сезімін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Теледидар, интернет және кино индустриясы гендерлік рөлдердің жаңа модельдерін ұсынады. Әлемдік мәдениеттегі әйел мен ер бейнесінің өзгеруі қазақстандық жастардың өмірлік ұстанымдарына әсер етеді. Сонымен бірге, дәстүрлі қазақ мәдениетінде қалыптасқан әйелге құрмет, аналық қасиет пен ердің жауапкершілігі туралы түсініктер өз маңызын сақтап отыр. Мәдени ықпалдардың тоғысуы нәтижесінде қазіргі жастар дәстүр мен заманауи көзқарастарды үйлестіре қабылдайды.

4. *Мемлекеттік саясат пен құқықтық реформалар*. Қазақстанда гендерлік теңдікті қамтамасыз ету бағытында заңнамалық және институционалдық шаралар жүйелі түрде жүргізілуде: 2009 жылы қабылданған «Гендерлік теңдік стратегиясы» ер мен әйелдің тең құқықтарын қамтамасыз етуді көздеді.

Мемлекеттік қызмет пен саясатта әйелдердің үлесін арттыруға бағытталған бағдарламалар жүзеге асуда. БҰҰ мен басқа да халықаралық ұйымдармен бірлескен жобалар әйелдердің экономикалық және саяси белсенділігін арттыруға ықпал етті. Мемлекеттік деңгейде қабылданған шаралар гендерлік саясатты қоғамдық санада қалыптастыруға және әйелдердің әлеуетін арттыруға мүмкіндік берді.

5. *Отбасылық және демографиялық факторлар.* Отбасы — гендерлік рөлдердің ең негізгі әлеуметтік институты. Қазіргі қоғамда ер мен әйел арасындағы отбасылық міндеттер теңестірілуде. Әйелдер жұмыс пен аналық рөлді қатар алып жүруге тырысса, ерлер де бала тәрбиесіне белсенді араласа бастады. Некеге тұру жасындағы өзгеріс, ажырасу көрсеткішінің өсуі және азаматтық некелердің көбеюі дәстүрлі рөлдердің өзгеруін жылдамдатты. Отбасындағы демократиялық қатынастардың дамуы гендерлік тепе-теңдіктің әлеуметтік нормасына айналып келеді.

6. *Жастардың дүниетанымы мен құндылықтар жүйесі.* Жастардың дүниетанымы мен құндылықтар жүйесі — қоғамның әлеуметтік-мәдени дамуының маңызды көрсеткіші. Дүниетаным тұлғаның қоршаған ортаны, қоғамды және өзін-өзі түсіну тәсілін сипаттайды, ал құндылықтар жүйесі сол дүниетанымның өзегін құрайды. Қазақстандық жастардың дүниетанымы жаһандану, цифрландыру және мәдени трансформация жағдайында қалыптасып, дәстүр мен жаңашылдықтың өзара ықпалы арқылы дамуда. Жастардың құндылықтар жүйесі — қоғамның мәдени нормалары мен әлеуметтік тәжірибесінің жиынтығын жеке деңгейде қабылдау нәтижесі.

Бүгінгі таңда қазақстандық жастар арасында құндылықтар жүйесі көпқабатты сипатқа ие және үш деңгейде көрініс табады, олар: *дәстүрлі құндылықтар* (отбасы мен ата-ананы құрметтеу, ұлттық тіл мен мәдени мұраға адалдық, үлкенге құрмет, кішіге ізет, қоғам алдындағы жауапкершілік сезімі). Бұл құндылықтар ауылдық аймақтарда және дінге жақын жастар арасында айқын сақталған. *Заманауи әлеуметтік құндылықтар* (білім алу, кәсіби жетістік, мансап, т.б.). *Глобалдық (әлемдік) құндылықтар* (толеранттылық, мәдени көптүрлілікті құрметтеу, адам құқықтары мен демократиялық қағидаттарға сенім, инновациялық даму мен цифрлық мәдениет). Бұл бағыттағы құндылықтар интернет, шетелдік білім бағдарламалары мен халықаралық байланыстар арқылы қалыптасуда.

Гендерлік рөлдерге көзқарастың әлеуметтік негіздеріне қоғамда ер мен әйелге тән мінез-құлық, әлеуметтік міндет және өмірлік стратегиялар жиынтығы жатады. Дәстүрлі қазақ қоғамында ер адам – отбасы басшысы, қорғаушы, ал әйел – ұрпақ жалғастырушы және үйдің ұйытқысы ретінде қабылданған. Алайда ХХІ ғасырда бұл ұстанымдар біршама өзгеріске ұшырады. Білім мен экономикалық дербестік әйелдердің қоғамдық өмірге белсенді араласуына мүмкіндік берді.

Жастар бұл өзгерістердің басты куәгері әрі қатысушысы ретінде гендерлік теңдік мәселесіне басқаша қарайды.

Жастардың гендерлік рөлдерге көзқарасы Қазақстан қоғамындағы әлеуметтік өзгерістердің басты индикаторы болып табылады. Қалалық және ауылдық, ер және әйел жастар арасындағы айырмашылықтар мәдениет, білім және ақпараттық орта деңгейімен түсіндіріледі. Жастар арасында гендерлік теңдікке оң көзқарас басым болғанымен, дәстүрлі құндылықтар да маңызын жоғалтпай отыр.

Демек, қазіргі қазақстандық жастардың гендерлік санасы *дәстүр мен жаңашылдықтың синтезіне* негізделген, бұл қоғамның үйлесімді әлеуметтік дамуының маңызды шарты болып табылады.

Қорыта келе, Қазақстандағы гендерлік рөлдердің өзгеруі — тек әлеуметтік құбылыс емес, елдің мәдени және рухани жаңғыруының айғағы. Білім беру, экономика, мемлекеттік саясат және мәдени ықпалдар әйел мен ер арасындағы тең мүмкіндіктерге жол ашты деп есептеуге болады. Жастардың көзқарасы мен құндылықтар жүйесі бұл үдерісті алға жылжытып, дәстүр мен заманауи құндылықтар арасындағы үйлесімділікті сақтауға мүмкіндік береді.

Қаржыландыру

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылды және «Қазақстанның оңтүстік өңірлері тұрғындарының гендерлік рөлдердің қалыптасуына мәдени құндылықтардың ықпалы: дәстүрлі және инновациялық көзқарастар» ғылыми жобасы аясында дайындалды. Грант AP26101317.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев, Н. Ә. (2019). Қазақстан-2050 стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің баспасөз қызметі.
2. Бейсенова, А. (2021). Қазіргі Қазақстан жастарының әлеуметтік-мәдени құндылықтары. – Алматы: Қазақ университеті.

3. Садыкова, Г. Т. (2020). Гендерлік рөлдердің трансформациясы және жастар дүниетанымы. Қоғам және Дәуір, №4, 45–53.
4. Мұқашева, С. (2022). Жаһандану жағдайындағы жастардың рухани құндылықтары мен ұлттық болмыс. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
5. Bauman, Z. (2000). Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press.
6. Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Giddens, A. (1992). The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Stanford: Stanford University Press.
8. Гендер и общество: социологический анализ. (2018). Под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. – Москва: Новое литературное обозрение.
9. Шаймуханова, Д. А. (2023). Қазақстан қоғамындағы әйел мен ер рөлдерінің эволюциясы: әлеуметтік-психологиялық қырлар. Әлеуметтану және психология журналы, №2, 60–68.
10. Юнусова, Л. (2019). Ценностные ориентации молодежи в контексте социальных изменений. Социологические исследования, №9, 72–80.
11. Bourdieu, P. (2001). Masculine Domination. Stanford: Stanford University Press.
12. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. (2024). Қазақстан жастарының әлеуметтанулық портреті. – Астана.

ИЗМЕНЕНИЕ ГЕНДЕРНЫХ РОЛЕЙ В ВОСПРИЯТИИ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

Сыздыкова М.Б.

В статье анализируется трансформация гендерных ролей в условиях глобализации и её влияние на систему семейных ценностей. Автор рассматривает историческое формирование гендерных ролей, социально-культурные факторы и изменение гендерного сознания современной молодёжи. Также раскрывается влияние образования, экономики и государственной политики на укрепление гендерного равенства. Результаты исследования показывают, что гендерные взгляды казахстанской молодёжи формируются как синтез традиционных и современных ценностей.

Ключевые слова: гендерные роли, стереотипы, семейные ценности, социализация, молодёжь.

CHANGING GENDER ROLES THROUGH THE PERSPECTIVE OF KAZAKHSTANI YOUTH

Syzdykova M.B.

The article analyzes the transformation of gender roles in the context of globalization and its impact on the system of family values. The author examines the historical development of gender roles, the socio-cultural factors influencing them, and the changing gender consciousness among contemporary youth. The study also highlights the role of education, economic opportunities, and state policies in promoting gender equality. The findings indicate that the gender perspectives of Kazakhstani youth are shaped by a synthesis of traditional and modern values.

Keywords: gender roles, stereotypes, family values, socialization, youth.

REFERENCES

1. Nazarbayev, N. A. (2019). *Kazakhstan–2050 Strategy: A New Political Course of the Established State*. Astana: Press Service of the President of the Republic of Kazakhstan.
2. Beissenova, A. (2021). *Socio-Cultural Values of Modern Kazakhstani Youth*. Almaty: Kazakh University.
3. Sadykova, G. T. (2020). Transformation of Gender Roles and Youth Worldview. *Society and Epoch*, No. 4, 45–53.
4. Mukasheva, S. (2022). *Spiritual Values and National Identity of Youth in the Context of Globalization*. Nur-Sultan: Publishing House of L.N. Gumilyov ENU.
5. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
6. Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford: Stanford University Press.
8. *Gender and Society: A Sociological Analysis*. (2018). Edited by E. Zdravomyslova & A. Temkina. Moscow: New Literary Review.
9. Shaimukhanova, D. A. (2023). Evolution of Male and Female Roles in Kazakhstani Society: Socio-Psychological Aspects. *Journal of Sociology and Psychology*, No. 2, 60–68.
10. Yunusova, L. (2019). Value Orientations of Youth in the Context of Social Change. *Sociological Studies*, No. 9, 72–80.
11. Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination*. Stanford: Stanford University Press.
12. Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. (2024). *Sociological Portrait of Youth in Kazakhstan*. Astana.